

UOT: 338.43, 631.15, 631.17

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA İSTEHSAL OLUNAN MALLARIN BEYNƏLXALQ ELEKTRON TİCARƏTƏ İNTEQRASIYASI: İMKANLAR VƏ ÇAĞIRIŞLAR

Ayxan Arif oğlu Qədəşov

“Azexport” portalının rəhbəri,
Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzinin doktorantı
e-mail: Aykhan.gadashov@ereforms.gov.az

Xülasə

Rəqəmsallaşmanın genişlənməsi ilə yeni imkanlar əldə edən elektron ticarət sektoru az resurs sərfi ilə geniş auditoriyaya çatma imkanları yaradaraq qlobal bazarda mühüm rol oynamaqdadır. Elektron ticarət son illərdə əhəmiyyətli artım göstərmiş və dünya üzrə elektron ticarət əməliyyatlarının dəyəri trilyonlarla dollarla ölçülür. Böyük platformalar bazarda liderlik edir və bu sahədəki rəqabəti daha da gücləndirir. E-ticarət platformalarının istifadəsi hər il daha da artır və bu artım trendi davamlı olaraq yüksəlməkdədir. Gənc nəsillərin rəqəmsal texnologiyalara olan marağı və tələbi elektron ticarətin gələcəkdə daha da genişləncəyindən xəbər verir.

Ölkəmiz də bu qlobal artım trendindən faydalanaraq elektron ticarət vasitəsilə ixrac imkanlarını artırma potensialına malikdir. Məqalədə Azərbaycanın elektron ticarət sektorunun beynəlxalq bazarlara inteqrasiyası araşdırılmış, qarşıya çıxan çətinliklər və bu sahədə inkişaf üçün praktik həll yolları təqdim olunmuşdur.

Açar sözlər: ixrac, elektron ticarət, “Amazon”, “eBay”, “Azexport”, sahibkar.

Giriş

Müasir elektron ticarət imkanları mal və xidmətlərin onlayn satış şəbəkələri vasitəsilə daha az resursla daha geniş auditoriyaya çıxarılmasına münbit şərait yaradır. Ötən il qlobal elektron ticarət bazarında 5,8 trilyon ABŞ dolları dəyərində ticarət əməliyyatları həyata keçirilmişdir. Bu göstəricinin 2024-cü ildə 6,3 trilyon dollar dəyərində olacağı gözlənilir. 2027-ci ilə qədər isə bu göstəricinin 7,9 trilyon ABŞ dollarına qədər yüksələcəyi proqnozlaşdırılır. Qlobal elektron ticarət bazarında satışların 37.6 faizi ilə “Amazon” elektron ticarət platforması liderlik edir. Daha sonra 6.4 faizlə “Walmart”, 3.6 faizlə “Apple”, 3 faizlə “eBay” dünya üzrə ən çox satış həyata keçirən platformalar hesab olunur [1]. “Forbes” nəşri “Amazon”, “Etsy”, “eBay”, “Walmart” kimi platformaları dünyanın qabaqcıl elektron ticarət platformaları hesab edir. Statistikalara əsasən, 2022-ci ilin may ayında “Amazon” elektron ticarət platforması rekord göstərici əldə etmişdir. Bir ay ərzində platforma 3 milyard dəfə

ziyarət olunmuşdur [2]. 2023-cü ildə qlobal pərakəndə ticarətin 19 faizi elektron ticarət platformaları vasitəsilə həyata keçirilib. 2027-ci ildə bu göstəricinin 25 faizə qədər yüksələcəyi proqnozlaşdırılır [3]. Mövcud artım dinamikasına əsasən, qlobal elektron ticarət bazarı istifadəçilərinin sayının 2029-cu ilə qədər 3.6 milyard nəfərə çatacağı gözlənilir [4]. Bununla yanaşı, yeni nəsillərin rəqəmsal alətlərə daha maraqlı və tələbkar olduğunu nəzərə almaq lazımdır. Qeyd olunan statistik göstəriciləri və gənclərin sahəyə olan marağını nəzərə aldıqda sahənin növbəti illərdə daha sürətlə genişlənəcəyini deyə bilərik. Ölkəmizdə də sahəyə ciddi maraq mövcuddur. Azərbaycanca “Elektron ticarət haqqında” Qanun hələ 2005-ci ildə qəbul olunmuşdur. Daha sonra 2008-ci ildə ilk rəqəmsal ödəniş sistemləri istifadəyə verilmiş və elektron ticarət imkanlarından istifadə əlçatan olmuşdur. Hazırda e-ticarətin inkişafı ölkəmizdə diqqətlə izlənilir, sahənin inkişafı üçün müxtəlif layihələr icra olunur, yeni imkanlar yaradılır. Sahənin inkişafı, həmçinin Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan malların e-ticarət platformaları vasitəsilə xarici bazarlara daha rahat çıxarılması məqsədilə “Azexport.az” elektron ticarət platforması yaradılmışdır. Platforma “Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan malların vahid məlumat bazasının yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 21 sentyabr tarixli Sərəncamına əsasən yaradılmışdır. İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin operatoru olduğu “Azexport” portalı 15-dək beynəlxalq elektron ticarət platformasına inteqrasiya olunub. Bu platformalardan daxil olan ixrac sifarişləri təmənnəsiz olaraq yerli sahibkarlara təqdim olunur. Portalın Azərbaycan məhsullarının ixrac coğrafiyasının genişləndirilməsi, həmçinin mövcud məhsullarla yanaşı qlobal bazarda tələb görün digər mal və xidmətlərə dair aktual məlumatların toplanaraq yerli sahibkarlara təqdim olunması xidmətləri mövcuddur. Bununla yanaşı, “Azexport” portalı Azərbaycan məhsullarının “Amazon”, “eBay” kimi geniş kütləyə sahib “B2C” və “C2C” segmentindən olan platformalarda satışının təşkili istiqamətində işlər görür. Sadalanan platformalarla uzunmüddətli iş təcrübəsi, həmçinin bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən sahibkarlarla ünsiyyət zamanı müəyyən olunmuşdur ki, sahənin sürətli və müxtəlif istiqamətlər üzrə genişlənməsi ölkəmizdə də malların elektron ticarət platformaları vasitəsilə ixrac imkanlarının artırılmasında müvafiq uyğunlaşdırmaların aparılması ehtiyacını formalaşdırıb. Məqalədə ölkənin elektron ticarət imkanlarının beynəlxalq elektron ticarətə inteqrasiyası istiqamətində qarşıda duran çağırışlar təsvir olunmuşdur. Həmçinin çağırışların həllinə dair praktik təkliflər irəli sürülmüşdür.

Azərbaycanda e-ticarət sahəsində mövcud çağırışlar

İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin operatoru olduğu “azexport.az” internet portalı tərəfindən 24.04.2024-cü il tarixində elektron ticarət sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarlar arasında sorğu keçirilib. Sorğunun nəticəsi olaraq müəyyən olunub ki, Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyi KOB subyektlərinin beynəlxalq e-ticarət (ixrac əməliyyatları üzrə) platformaları ilə birbaşa işləməsində müəyyən çağırışlar yaradır. Belə ki, mövcud qanunvericiliyə əsasən, “Amazon”, “eBay” və “Etsy” kimi geniş auditoriyaya malik e-ticarət platformaları vasitəsilə sifariş alan malların xarici bazarlara göndərilməsi üçün fərqli yanaşma mövcud deyil. Bu platformalardan daxil olan ixrac sifarişlərinin qanunvericiliyə uyğun olaraq ənənəvi qaydada rəsmiləşdirilməsi tələb olunur. Belə olduğu halda beynəlxalq e-ticarət platformalarının ticarət əməliyyatları üzrə hazırkı tələbləri bəzi məqamlarda mövcud qanunvericiliklə ziddiyyət təşkil edir. Qeyd olunan məqamları qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq aşağıdakı formada qruplaşdırmaq olar:

Gömrük orqanları ilə işin təşkili:

Azərbaycan Respublikası ərazisindən malların ixracı Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2014-cü il 22 iyul tarixli 263 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyan edilməsi” Qaydalarına əsasən gömrük orqanlarına bəyan olunmalıdır. Təsdiq olunmuş Qaydanın 2-ci bəndində gömrük məqsədləri üçün lazım olan sənədlər və məlumatlar, o cümlədən malların bəyan edildiyi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi üçün bəyannamə ilə birgə təqdim olunan sənədlərin siyahısı verilib. Siyahıya əsasən, xarici ticarətin həyata keçirilməsini təsdiq edən və tərəflər arasında bağlanan müqavilənin və **hesab-fakturanın** gömrük orqanına təqdim olunması tələb olunur [4]. Qeyd olunan sənədlərə dair tələb Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan malların “Amazon” və digər qabaqcıl e-ticarət platformalarının Amerika, Kanada və ya Avropa ölkələrində yerləşən anbarlarında mal yerləşdirərək satışa çıxarılmasına çətinlik yaradır. Belə ki, “Amazon” e-ticarət platforması satıcılardan bu platformanın anbarına malın göndərilməsi üçün xarici ticarətin həyata keçirilməsini təsdiq edən və tərəflər arasında bağlanan müqavilə, həmçinin hesab-fakturanın mövcudluğunu tələb etmir. Qeyd olunan platformanın xarici ölkədə yerləşən anbarında satış məqsədi ilə mal yerləşdirilməsi üçün platformada aktiv satıcı qeydiyyatının olması, qida məhsulları üçün “FDA” qeydiyyatının onlayn qaydada təqdim olunması, göndəriləcək malların tələblərə uyğun qablaşdırılaraq etikətlənməsi və daşıyıcı şirkətə təhvil verilməsi kifayət etməkdədir [5]. “Amazon” tərəfindən **hesab-faktura** tələbi və alqı-satqı müqaviləsinin qarşılıqlı imzalanmasına dair məqamlar nəzərdə tutulmayıb.

Müvəkkil banklarla işin təşkili:

“Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin daha da liberallaşdırılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 iyun 1997-ci il tarixli 609 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında idxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi Qaydaları”na əsasən hüquqi və fiziki şəxslər konsiqnasiya yolu ilə ixrac etdikləri malların (işlərin, xidmətlərin) müqabilində əldə olunmuş vəsaitin onların bəyan olunduğu gündən 180 (yüz səksən) gün ərzində Azərbaycan Respublikasındakı müvəkkil bankda olan hesablarına köçürülməsini təmin etməlidirlər [6]. “Amazon” və ya digər e-ticarət platformaları üzərindən onlayn qaydada satışı həyata keçirilmiş malların ödənişi “Transferwise”, “Payoneer” və ya “Worldfirst” kimi beynəlxalq ödəniş sistemləri vasitəsilə satıcılara ödənilir. Belə olduğu halda beynəlxalq e-ticarətə (ixrac əməliyyatları üzrə) ənənəvi ixracdan fərqli yanaşma tətbiq olunmadığı üçün satılan malların yuxarıda sadalanan maliyyə qurumlarında mövcud hesablara göndərilməsi qanunvericiliklə qəbul edilmir.

Vergi ödənişləri üzrə tələblər:

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 165-ci maddəsinə əsasən, malların (o cümlədən əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının ərazisində bu Məcəllənin 165.3-cü maddəsinə uyğun olaraq əlavə dəyər vergisinin qaytarılması qaydasında satıcı kimi qeydiyyata alınmış vergi ödəyicilərindən əldə edilmiş istehsal, yaxud kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların) və bu Məcəllənin 168.1.5-ci maddəsində göstərilmiş xidmətlərin ixracı zamanı verginin sıfır dərəcə ilə tutulması tələb olunur. Bununla yanaşı, hüquqi və fiziki şəxslər Vergilər Məcəlləsinin 96-cı və 104-cü maddələrinə uyğun olaraq xarici ticarət əlaqələrindən əldə olunan mənfəətdən vergi ödəməsi həyata keçirirlər. Müvafiq vergilərin ödənməsi

üçün hüquqi və ya fiziki şəxsin Azərbaycan Respublikası ərazisində yerləşən müvəkkil bankda olan hesabına xaricdən daxil olan vəsaitlər əsas götürülür. İxrac olunan malların müqabilində əldə olunmuş vəsaitin Azərbaycan Respublikasına köçürülməsinə və gətirilməsinə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı və Dövlət Gömrük Komitəsi nəzarət edir. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi bütün ixracatçılar tərəfindən gömrük bəyannamələri və ixrac müqavilələri də daxil olmaqla, ixrac olunan mallar barədə aidiyyəti məlumatların elektron gömrük xidməti vasitəsilə Mərkəzi Banka ötürülməsini təmin edir [6]. “Amazon” və ya digər platformalar üzərindən onlayn qaydada satışı həyata keçirilmiş malların ödənişi yuxarıda sadalanan beynəlxalq ödəniş sistemləri vasitəsilə satıcılara ödənilir. Belə olduğu halda ixrac olunan mallar üçün vəsaitin ölkə ərazisinə daxil olmasına, həmçinin vergi ödənişlərinin həyata keçirilməsinə nəzarət mexanizmi məhdudlaşır. Bu isə öz növbəsində beynəlxalq e-ticarət (ixraca nəzərən) əməliyyatları aparan hüquqi və ya fiziki şəxslərə maliyyə sanksiyasının tətbiq olunması riskini formalaşdırır.

Nəticə

Qlobal e-ticarət imkanları genişlənməyə davam edir. Ekspertlər hesab edir ki, sahə üzrə istifadəçilərin sayı, həmçinin ticarət dövriyyəsi növbəti illərdə daha kəskin artım tempi qazanacaq. Mövcud artım dinamikasına əsasən, qlobal e-ticarət bazarı istifadəçilərinin sayının 2029-cu ilə qədər 3.6 milyard nəfərə çatacağı proqnozlaşdırılır [7]. E-ticarətin yaratdığı bu imkanlar əhalinin özünüməşğulluğunun təmin olunmasında, həmçinin ölkəyə əlavə valyuta cəlb edilməsində əlavə dəstək mexanizmi rolunu oynayır.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq beynəlxalq e-ticarət platformalarının imkanlarından daha geniş şəkildə istifadənin təmin olunması üçün aşağıda təqdim edilən məqamların müzakirəsi məqsədmüvafiq hesab oluna bilər:

- *Beynəlxalq e-ticarət (ixraca nəzərən) əməliyyatlarında iştirak edən hüquqi və ya fiziki şəxslərin reyestrinin formalaşdırılması;*
- *Bu reyestrə qeydiyyatda olan hüquqi və ya fiziki şəxslərin beynəlxalq e-ticarət (ixraca nəzərən) əməliyyatlarında iştirak üçün tələb olunan müqavilə və hesab-faktura sənədlərinin beynəlxalq e-ticarət platformaları ilə iş prinsipinə uyğunlaşdırılması;*
- *Beynəlxalq e-ticarət platformaları üzərindən onlayn qaydada satışı həyata keçirilmiş malların dəyərinin ödənişi üçün “Transferwise”, “Payoneer” və ya “Worldfirst” kimi beynəlxalq ödəniş sistemlərinin yerli təmsilçilərinin yaradılması ilə vəsaitlərin qəbulu imkanının formalaşdırılması üzrə müzakirələrin aparılması (bu istiqamətdə “Payoneer” ödəniş sistemi maraqlı olduğunu bildirmişdir);*
- *İxrac olunan mallara görə ödənişlərin beynəlxalq ödəniş sistemlərinin yerli nümayəndəliyi vasitəsilə qəbulunun mövcud qanunvericiliyə uyğunlaşdırılması.*

Eyni zamanda, yuxarıda sadalanan təkliflərin icrası üçün sahə üzrə fəaliyyət göstərən dövlət qurumları və müstəqil ekspertlərdən ibarət işçi qrupun formalaşdırılması məqsəduyğun ola bilər.

Ədəbiyyat

1. “Forbes” nəşri. “2024-cü il üçün 35 elektron ticarət statistikasi” adlı məqalə.
https://www.forbes.com/advisor/business/ecommerce-statistics/#sources_section
2. “Forbes” nəşri. “Məhsulları internetdə necə satmaq olar: Satışa başlamaq üçün nəyi bilməlisiniz” adlı məqalə, <https://www.forbes.com/advisor/business/how-to-sell-products-online/>
3. “statista.com” platforması. “2021-ci ildən 2027-ci ilə qədər dünya üzrə ümumi pərakəndə satışlarda e-ticarətin payı” adlı statistik məlumatlar.
<https://www.statista.com/statistics/534123/e-commerce-share-of-retail-sales-worldwide/>
4. E-qanun platforması, <https://e-qanun.az/framework/28199>
5. Amazon elektron ticarət platforması, <https://sell.amazon.com/fulfillment-by-amazon>
6. E-qanun platforması, https://e-qanun.az/framework/12499#_edn21
7. “statista.com” platforması, “Dünya üzrə e-ticarət statistikaları”.
<https://www.statista.com/outlook/emo/ecommerce/worldwide>

A.A. Gadashov

Head of “Azexport” portal

Ph.D. student of the Agricultural Research Center

Integration of goods produced in the Republic of Azerbaijan into international e-commerce: opportunities and challenges

Abstract

With the expansion of digitalization, the e-commerce sector, which has gained new opportunities, plays an important role in the global market by enabling access to a wide audience with minimal resource expenditure. E-commerce has shown significant growth in recent years, and the value of e-commerce transactions worldwide is measured in trillions of dollars. Large platforms lead the market and further intensify competition in this field. The use of e-commerce platforms is increasing every year, and this growth trend continues to rise steadily. The interest and demand of the younger generation for digital technologies indicate that e-commerce will expand even further in the future. Our country also has the potential to benefit from this global growth trend and increase export opportunities through e-commerce. The article examines the integration of Azerbaijan's e-commerce sector into international markets, explores the challenges encountered, and presents practical solutions for development in this field.

Keywords: export, e-commerce, “Amazon”, “eBay”, “Azexport”, entrepreneur.

А.А. Гадашов
Руководитель портала «Azexport»
Докторант Центра аграрных исследований

**Интеграция товаров, производимых в Азербайджанской республике,
в международную электронную торговлю: возможности и вызовы**

Резюме

С расширением цифровизации сектор электронной коммерции, получивший новые возможности, играет важную роль на глобальном рынке, обеспечивая доступ к широкой аудитории при минимальных затратах ресурсов. Электронная коммерция показала значительный рост в последние годы, и стоимость транзакций электронной коммерции во всем мире измеряется триллионами долларов. Крупные платформы лидируют на рынке и еще больше усиливают конкуренцию в этой области. Использование платформ электронной коммерции увеличивается с каждым годом, и эта тенденция роста продолжает устойчиво расти. Интерес и спрос молодого поколения к цифровым технологиям свидетельствуют о том, что электронная коммерция будет расширяться еще больше в будущем. Наша страна также имеет потенциал извлечь выгоду из этой глобальной тенденции роста и увеличить экспортные возможности через электронную коммерцию. В статье рассматривается интеграция азербайджанского сектора электронной коммерции на международные рынки, исследуются возникающие проблемы и предлагаются практические решения для развития в этой области.

Ключевые слова: экспорт, электронная коммерция, «Amazon», «eBay», «Azexport», предприниматель.